

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi vanhusasiavaltuutetusta

JOHDANTO

Vireilletulo

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi vanhusasiavaltuutetusta (HE 82/2021 vp): Asia on saapunut sosiaali- ja terveysvaliokuntaan mietinnön antamista varten.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut (etäkuuleminen):

- erityisasiantuntija Jasmiina Jokinen, oikeusministeriö
- neuvotteleva virkamies Satu Karppanen, sosiaali- ja terveysministeriö
- apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
- Ihmisoikeuskeskuksen johtaja Sirpa Rautio, Ihmisoikeuskeskus
- toimistopäällikkö Rainer Hiltunen, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto
- ylitarkastaja Elina Uusitalo, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira)
- puheenjohtaja, valtiopäiväneuvos Martti Korhonen, Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry
- toiminnanjohtaja Anni Lausvaara, Vanhustyön keskusliitto ry

HALLITUKSEN ESITYS

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki vanhusasiavaltuutetusta. Esitys perustuu pääministeri Sanna Marinin hallituksen hallitusohjelmaan.

Esityksen tavoitteena on luoda itsenäinen ja riippumaton viranomainen, joka seuraisi ikääntyneiden asemaa ja oikeuksien toteutumista laajasti kaikilla yhteiskuntasektoreilla ja toisi havaintojaan sekä ikääntyneiden näkökulmaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon.

Vanhusasiavaltuutetun tehtävänä olisi edistää ikääntyneiden oikeuksien toteutumista. Vanhusasiavaltuutetulla ei olisi toimivaltaa ratkaista yksittäistapauksiin liittyviä kanteluita vaan tehtävät painottuisivat seurantaan ja arviointiin sekä ennakolliseen vaikuttamiseen. Vanhusasiavaltuutetun tulisi seurata ja arvioida ikääntyneiden asemaa ja oikeuksien toteutumista ja seurata lainsäädäntöä ja yhteiskunnallista päätöksentekoa sekä arvioida niiden vaikutuksia ikääntyneisiin. Vanhusasiavaltuutettu tekisi aloitteita ja antaisi lausuntoja, laatisi ja teettäisi selvityksiä sekä julkaisisi raportteja. Lisäksi valtuutettu edistäisi tiedotusta ja välittäisi ikääntyneitä koskevaa tietoa, sekä edistäisi yhteistyötä ikääntyneiden asioita käsittelevien toimijoiden välillä.

Valiokunnan mietintö StVM 15/2021 vp

Kyseessä olisi yhdenvertaisuusvaltuutetun toimiston yhteydessä toimiva, mutta toiminnassaan itsenäinen ja riippumaton viranomaisen.

Esitys liittyy valtion vuoden 2021 lisätalousarvioesitykseen ja on tarkoitettu käsiteltäväksi sen yhteydessä.

Ehdotettu laki on tarkoitettu tulemaan voimaan 1.7.2021.

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Hallituksen esityksen tavoitteena on luoda itsenäinen ja riippumaton viranomaisen, joka seuraa ikääntyneiden asemaa ja oikeuksien toteutumista laajasti kaikilla yhteiskuntasektoreilla ja tuo havaintojaan sekä ikääntyneiden näkökulmaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Ikääntyneet henkilöt muodostavat kasvavan väestöryhmän, jonka asemaan ja oikeuksiin liittyy laajasti erilaisia kysymyksiä. Viime vuosina julkisuudessa esille nousseet epäkohdat ovat johtaneet ikääntyneiden oikeuksia valvovien ja edistävien viranomaisten resurssien lisäämiseen ja valvonnan tehostamiseen. Suomessa ei kuitenkaan ole sellaista viranomaistahoa, joka keskittyisi toiminnassaan yksinomaan ikääntyneiden asemaan ja oikeuksiin. Valiokunta pitää ikääntyneiden kasvava määrä ja heitä koskevien kysymysten laajuus huomioon ottaen perusteltuna hallituksen esitystä luoda nykyisten toimijoiden rinnalle uusi ikääntyneiden asemaan ja oikeuksiin keskittynyt viranomaistaho ja puoltaa lakiehdotuksen hyväksymistä muuttamattomana.

Vanhusasiavaltuutetun tehtävät

Esityksen mukaan vanhusasiavaltuutetun tehtävänä on seurata ikääntyneiden asemaa ja oikeuksien toteutumista sekä lainsäädäntöä ja päätöksentekoa ja arvioida niiden vaikutuksia ikääntyneisiin. Vanhusasiavaltuutettu voi aloittein ja lausunnoin nostaa esiin kehityskohteita ikääntyneitä koskevissa asioissa ja tehdä ehdotuksia ikääntyneiden oikeuksien edistämiseksi. Vanhusasiavaltuutettu voi myös laatia ja teettää selvityksiä sekä julkaista raportteja, edistää tiedotusta ja välittää ikääntyneitä koskevaa tietoa. Lisäksi valtuutettu edistää yhteistyötä ikääntyneiden asioita käsittelevien sekä ikääntyneitä edustavien toimijoiden välillä. Keskeisiä tällaisia toimijoita ovat muut viranomaiset, järjestöt, tutkijat sekä kuntien vanhusneuvostot. Vanhusasiavaltuutettu antaa esityksen mukaan valtioneuvostolle vuosittain ja eduskunnalle kerran neljässä vuodessa kertomuksen ikääntyneiden asemasta ja oikeuksien toteutumisesta.

Valiokunta korostaa, että vanhusasiavaltuutettu ei toteuta laillisuusvalvontaa tai käsittele kanteita eikä vanhusasiavaltuutetun toimiston perustaminen muuta jo olemassa olevien viranomaisten ja toimijoiden tehtäviä tai toimivaltuuksia. Ikääntyneiden oikeuksien toteutumista valvovat ja seuraavat nykyisin useat eri viranomaiset, kuten Sosiaali- ja terveydenhuollon lupa- ja valvontavirasto Valvira, aluehallintovirastot, kunnat, eduskunnan oikeusasiamies ja oikeuskansleri. Yhdenvertaisuusvaltuutettu puolestaan valvoo yhdenvertaisuuslain noudattamista ja ehkäisee ikään perustuvaa syrjintää. Valiokunta korostaa, että eri valvontaviranomaisten roolien tulee olla selkeitä. Vanhusasiavaltuutetulla tulee olla oman tehtävänsä hoidon kannalta riittävä toimivalta ja, toimivaltuuksia tulee tarvittaessa tarkastella.

Valiokunnan mietintö StVM 15/2021 vp

Hallinnollinen asema

Esityksessä ehdotetaan, että vanhusasiavaltuutettu sijoitetaan oikeusministeriön hallinnonalalla yhdenvertaisuusvaltuutetun toimiston yhteyteen. Valiokunta pitää sijoituspaikkaa tarkoituksenmukaisena ja toteaa, että sijoittamalla vanhusasiavaltuutettu jo olemassa olevan rakenteen yhteyteen voidaan varmistaa, että mahdollisimman suuri osa resursseista saadaan käytettyä ikääntyneiden aseman edistämiseen. Tarvittava hallinto ja esimerkiksi viestintäasiantuntemus on tarkoituksenmukaista yhdistää jo olemassa olevien toimijoiden vastaavaan toimintaan.

Hallituksen esityksen mukaan valmistelun yhteydessä on ollut esillä myös vanhusasiavaltuutetun sijoittaminen eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian yhteydessä toimivan Ihmisoikeuskeskuksen yhteyteen. Esityksen mukaan tämä vaihtoehto mahdollistaisi eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian sekä Ihmisoikeuskeskuksen ikääntyneiden oikeuksia koskevan asiantuntemuksen sekä ikääntyneiden oikeuksien valvontaan ja edistämiseen viime vuosina kohdennettujen resurssien maksimaalisen hyödyntämisen. Esityksen mukaan tässä vaihtoehdossa olisi kuitenkin ylimpien valtioelinten toimivallan jaon selkeyden kannalta tarkoituksenmukaista, että valtuutetun nimittäisi Ihmisoikeuskeskuksen henkilöstön tavoin eduskunnan valitsema eduskunnan oikeusasiamies ja valtuutettu raportoi suoraan eduskunnalle. Vaihtoehto poikkeaisi näin ollen muiden erityisvaltuutettujen, lapsiasiavaltuutetun, yhdenvertaisuusvaltuutetun ja tasa-arvovaltuutetun, nimittämisestä, toiminnasta ja hallinnon järjestämisestä. Esityksen mukaan esitetty vaihtoehto vanhusasiavaltuutetun sijoittamisesta yhdenvertaisuusvaltuutetun toimiston yhteyteen mahdollistaa erityisvaltuutettujen toimintaedellytysten ja tukipalveluiden ministeriötasoisien kehittämisen koordinoidulla tavalla.

Valiokunta korostaa, että sijoituspaikasta riippumatta vanhusasiavaltuutetun viran perustamisessa keskeistä on muiden jo olemassa olevien viranomaisten toiminnan täydentäminen, minkä vuoksi vanhusasiavaltuutetun tulee tehdä tiivistä yhteistyötä muiden vanhusten oikeuksia seuraavien viranomaisten ja toimijoiden kanssa.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSEHDOTUS

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan päätösehdotus:

Eduskunta hyväksyy muuttamattomana hallituksen esitykseen HE 82/2021 vp sisältyvän lakiehdotuksen.

Valiokunnan mietintö StVM 15/2021 vp

Helsingissä 9.6.2021

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Markus Lohi kesk
varapuheenjohtaja Mia Laiho kok
jäsen Pekka Aittakumpu kesk
jäsen Kim Berg sd
jäsen Arja Juvonen ps
Kaisa Juuso ps (osittain)
jäsen Pia Kauma kok (osittain)
jäsen Noora Koponen vihr
jäsen Aki Lindén sd
jäsen Hanna-Leena Mattila kesk (osittain)
jäsen Ilmari Nurminen sd (osittain)
jäsen Veronica Rehn-Kivi r
jäsen Minna Reijonen ps
Hanna Sarkkinen vas (osittain)
jäsen Heidi Viljanen sd
jäsen Sofia Virta vihr

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Sanna Pekkarinen

Valiokunnan mietintö StVM 15/2021 vp
Vastalause

Vastalause

Perustelut

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki vanhusasiavaltuutetusta. Vanhusasiavaltuutettu olisi itsenäinen ja riippumaton viranomainen, jonka tehtävänä olisi edistää ikääntyneiden oikeuksien toteutumista. Keskeistä vanhusasiavaltuutetun tehtävässä olisi yhteiskunnallinen vaikuttaminen ikääntyneiden asemaan ja oikeuksiin kaikilla yhteiskunnan sektoreilla.

Kokoomus kannattaa vanhusasiavaltuutetun tehtävän perustamista, mutta niin, että tulevalla vanhusasiavaltuutetulla on valta myös puuttua epäkohtiin. Hallituksen esityksessä vanhusasiavaltuutetulla ei ole toimivaltaa. Vanhusasiavaltuutetulla on oltava todellinen toimivalta puuttua epäkohtiin. Siksi vanhusten oikeuksien valvonta ja edistäminen on annettava eduskunnan oikeusasiamiehen erityistehtäväksi ja vanhusasiavaltuutettu on sijoitettava eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian yhteyteen. Eduskunnan oikeusasiamiehellä on laaja toimivalta ja tiedonsaantioikeus, monipuoliset toimintatavat ja tehokkaat mahdollisuudet puuttua lainvastaiseen tai virheelliseen menettelyyn. Eduskunnan oikeusasiamiehen kansliassa käsitellään vanhusten oikeuksia koskevia asioita laajasti eri sektoreilla, mm. sosiaalihuoltoa, terveydenhuoltoa, vammaisten henkilöiden oikeuksia, edunvalvontaa, verotusta ja poliisin toimintaan liittyviä asioita.

Ikääntyneet ovat kasvava väestöryhmä Suomessa ja jo tänä päivänä heidän palveluissaan on paljon korjattavaa. Kotiin saatavia palveluja ei saa riittävästi, ympärivuorokautiseen hoivaan on pitkät jonot, ja ikäihmiset kokevat tulewansa syrjityksi sairautsiensa hoidossa. Ikääntymisen tuomat ja ikääntyneiden henkilöiden kohtaamat haasteet ovat monimuotoisia ja ulottuvat laajasti eri yhteiskunnan alueille.

Vaikka ikääntyneiden oikeuksia valvovat ja edistävät useat viranomaiset ja toimijat, Suomessa ei kuitenkaan ole sellaista itsenäistä ja riippumatonta viranomaistahoa, joka keskittyisi toiminnassaan ainoastaan ikääntyneiden asemaan ja oikeuksiin. Kokoomus pitää välttämättömänä vanhusasiavaltuutetun riittävää toimivaltaa tehdä tarvittaessa tarkastuksia ja puuttua havaitsemisesta epäkohtiin.

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että vanhusasiavaltuutettu sijaitsisi oikeusministeriön hallinnonalalla yhdenvertaisuusvaltuutetun toimiston yhteydessä. Kyseessä olisi ikääntyneiden oikeuksia edistäviä ja valvovia viranomaisia ja muita toimijoita täydentävä viranomainen. Vanhusasiavaltuutettu ei suorittaisi jälkikäteistä yksittäistapauksellista valvontaa eikä käsitelisi kanteita. Mielestämme järkevämpää olisi sijoittaa vanhusasiavaltuutettu oikeusasiamiehen kanslian yhteyteen. Valtuutetun ja oikeusasiamiehen työ vanhusten oikeuksien edistämässä olisi toisiaan täydentävää. Valtuutettu voisi puuttua ja tuoda oikeusasiamiehen tietoon epäkohtia, joihin oikeusasiamies voisi harkintansa mukaan ja toimivaltansa puitteissa ottaa kantaa.

Sijoittaminen mahdollistaisi eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian sekä Ihmisoikeuskeskuksen ikääntyneiden oikeuksia koskevan asiantuntemuksen ja ikääntyneiden oikeuksien valvontaan ja edistämiseen kohdennettujen resurssien maksimaalisen hyödyntämisen ja tukisi vanhusasiaval-

Valiokunnan mietintö StVM 15/2021 vp
Vastalause

tuutetun yhteistyötä näiden toimijoiden kanssa. Yhteistyö olisi luontevaa, sillä oikeusasiamiehelle kuuluu nykyään myös vanhustenhuollon valvonta.

Ikääntyvä kansa tarvitsee vahvan toimivallan omaavan vanhusasiavaltuutetun. Jotta ikäihmisten oikeusturva toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla, vanhusasiavaltuutetulla pitää olla myös toimivaltaa puuttua havaitsemiinsa epäkohtiin.

Ehdotus

Edellä olevan perusteella ehdotamme,

että lakiehdotus hyväksytään muutoin valiokunnan mietinnön mukaisena paitsi 1 ja 3 § muutettuina (Vastalauseen muutosehdotukset) ja

että hyväksytään yksi lausuma. (Vastalauseen lausumaehdotus)

Vastalauseen muutosehdotukset

1 §

Vanhusasiavaltuutettu

Ikääntyneiden aseman parantamiseksi ja oikeuksien edistämiseksi eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian yhteydessä on vanhusasiavaltuutettu.

(2 mom. kuten StVM)

3 §

Tehtävät

(1 mom. kuten StVM)

Tehtävässään vanhusasiavaltuutetun tulee:

(1—5 kohta kuten StVM)

6) edistää yhteistyötä ikääntyneiden asioita käsittelevien sekä ikääntyneitä edustavien toimijoiden välillä;

7) tehdä tarvittaessa tarkastuksia ja puuttua havaitsemiinsa epäkohtiin. (Uusi)

Vastalauseen lausumaehdotus

Eduskunta edellyttää, että hallitus käynnistää välittömästi valmistelun eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain (197/2002) uudistamiseksi ja ryhtyy myös muihin tarvittaviin toimenpiteisiin vanhusasiavaltuutetun toimiston perustamiseksi oikeusasiamiehen kanslian yhteyteen.

Valiokunnan mietintö StVM 15/2021 vp
Vastalause

Helsingissä 9.6.2021

Mia Laiho kok
Pia Kauma kok
Arja Juvonen ps
Minna Reijonen ps
Kaisa Juuso ps